

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
МАДАНИЯТ ВА СПОРТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ
ЎЗБЕКИСТОН ДАВЛАТ САНЪАТ ВА МАДАНИЯТ
ИНСТИТУТИ
ТЕАТР САНЪАТИ ФАКУЛЬТЕТИ**

“МУСИҚАЛИ, ДРАМАТИК ТЕАТР ВА КИНО САНЪАТИ”

КАФЕДРАСИ ДОЦЕНТИ ЭРНАЗАР ЁРБЕКОВ

“Актёрлик маҳорати” фанидан

маъруза матнлари

ТОШКЕНТ-2018

Мавзу: Бадий образ

Режа:

1. Бадий образнинг тўртта компоненти.
2. Аллегория ва метафоранинг театр санъатидаги ўрни.
3. Саралаш қонуни.

Санъатнинг ифода воситаси, яъни образни - ҳаётни муайян акс эттириш усули, воситаси ва ўзига хос хусусияти деб қабул қилиш мумкин. Одатда биз образни бадий асарларда яратилган тип, характер, санъатнинг ўзига хос категорияси, санъаткорнинг воқелик ҳақидаги тасаввурнинг аниқ ҳис этиладиган тарзда гавдаланиши деб мушоҳада қиламиз. Биз худди шу ҳолатни, бадий образнинг тўртта таркибий қисми-компонентларида ҳам кўришимиз мумкин. Борлиқни образ орқали акс эттириш услуги қандай қисмлардан иборат ва унинг вазифалари қандай?

Образнинг биринчи хусусияти-бу албатта, қандайдир фикр ва ғояга бўйсинган бўлиб, «Нима учун?» деган саволлар унинг замирида ётади. Яъни, қандайдир аниқ ва муайян фикр, ғоя учун борлиқни қайтадан акс эттиради ва шунинг учун яшайди. Худди шу нарса образнинг асосий мазмунини ифодалайди. Аммо, агарда ғояга тўғридан - тўғри мурожат қилинса, унда театр санъати-плакатнамо, публицистик шиорга айланиб қолиши мумкин. Биз бундай ҳолларни, ўз пайтида, гувоҳи бўлганмиз. Бу борада, бундай фикр – мулоҳозалардан маълум даражада эҳтиёткорлик зарур. Чунки, ҳаммага маълум фикр ва ғоялардан прагматик равишда тўғридан – тўғри фойдаланилса, у албатта ҳаётни ўта соддалаштириб, фақатгина оқ - қорага ажратиб қўйиши мумкин ҳалос. Айниқса театр санъатида, ҳаётни ўта конкрет ифодалайдиган санъатда бу масалага жиддий қарамоқ керак. Агар биз ундан қандайдир конкрет фикр излай бошласак, оқибатда вульгар хулосалар келиб чиқиши мумкин.

Мана масалан, муסיқа энг мавҳум санъат тури саналади. Шундай бўлсада, энг буюк куй ҳам режаланган ғояга бўйсунди. У яъни шу ғоя учун яратилган ва шунга хизмат қилади. Шу билан бирга яна бир нарсани унутмаслик керакки, ҳар қандай буюк асарда, аксарият ҳолларда, ғояни илғаб олиш қийин бўлади. У аслида асосан «сирли» бўлади, театрда эса бу ҳолат муסיқага нисбатан «аниқроқ» ифодаланади. Шунинг учун санъатни англашда, қабул қилишда, асар ғоясини вульгар равишда соддалаштирмаслик керак. Бир қарашда англаб бўлмайдиган санъат асарларининг ҳам негизида ҳамиша фикр ва ғоя мавжуд.

Санъатда ғоя, фикр ва мазмун ҳамма вақт гўзал ва ўта сирли бўлиб қолаверади. Санъатни қабул қилишдаги энг ширин дамлардан бири, бу ҳис – туйғуларимизга мос, унга адекват, онгли мазмун топиш билан белгиланади. Агар санъат томошабинни, ўзига хос, сирли жозиба билан жалб эта олмаса, унда режиссёрнинг қилган меҳнати ҳеч қандай мазмунга эга бўлмайди.

Ҳар қандай одам, санъатни қабул қилиш хусусиятига эга. Аммо ана шу хусусиятни ривожлантирмай ва такомиллаштирмай туриб ҳеч нимага эришиб

бўлмайди. Яъни, кўнгилни ҳам машқ қилдириш лозим. Бу борада санъатда янги фикрни ҳамма вақт инсониятга айнан аниқ деб ҳисобланган жойлардан изламоқ керак.

Шарқда кўплаб шоирлар атир гул гўзаллигини таърифлашган, аммо сиз, уни хали ҳеч ким топмаган тарафини кўриб, очиб беришингиз керак. Ундан ташқари, санъат асари қай даражада пишиқ ва баркамол бўлса, шунчалик фикр ва ғоя, мақсад ва мазмунни аниқлаш мураккаб ва мушкул кечади, айниқса, театр санъатида. Чунки у, аниқ санъатдир, шунинг учун ундаги «гўзал сир» мукамал равишда энг тубигача очилиши лозим.

Бизда театрда, мазмун ҳис–туйғу билан аниқланади, уни «фиксация қилиш мумкин» деган тушунча бор. Аммо фақат шиор билан ифодалаш усули ҳамма вақт ҳам тўғри бўлавермайди. Фақат аниқ сўз билан шаклланган чуқур фикргина санъат асарини тўлиқ таҳлилидан ўтказилганлигига кафолат бўла олади. Бунинг учун махсус услубга бўйсинган фикрлаш жараёнини билиш ўта зарурдир.

Санъат ҳақида фикр юритиш, у ҳақида гапириш учун шу фикрлаш услубини ўрганиш ўта муҳимдир. Сиз таҳлил қиладиган ҳар қандай санъат асарини, у китоб бўладими, мусаввир чизган суратми, спектакль ё кинофильм бўладими, албатта биринчи навбатда, шу заҳотиёқ ўзингизга саволлар беринг: «Нега?», «Нима учун?», «Нимага?»... Сўнгра бу саволларга асардан аниқ жавоб излаб топинг.

Мана масалан, сиз шаҳарнинг кўркам кўчаларидан бирида кетяпсиз. Шунда, мана бу уйда нималар содир бўляпти? Тепа қаватларда одамлар қандай ҳаёт кечиришяпти. Бу уйлар, деворлар, эшик ва ромлар кимларни кўрган? Улар билан нималар бўлган? - деган саволлар беринг. Иложи борича ҳаётий «роман ва хикоя»лар тузинг.

Бундай машқлар сизни истеъдодингизни чархлайди. Оддий кишиларда, оламдаги нафисликни кўришликни тарбиялашингиз учун ўзингизда бадииятни кўра билиш хусусияти мавжуд бўлиши шарт. Бу хусусиятни ўз навбатида машқлар воситасида ривожлантириш мумкин.

«Истеъдод меҳнатнинг фарзанди» - деган гап бор. Зеро, истеъдод бетиним машққа ташна бўлмоғи керак. У онгли равишдаги «тўртки» га муҳтож бўлади. Агар сиз, дарслар бошланмасидан аввал, ҳар кунги ҳаётингизда, бу жараёни бетўхтов, ирода билан юритсангиз, вақт соати етганда ўзингизда беихтиёр шу жараён кўзғаладиган кўникма ҳосил қиласиз. Оқибатда бу сизнинг иккинчи табиатингиз бўлиб қолади.

Ҳаётни онгли равишда англаш, фаҳмлаш, чуқур фикрлаш, кўпдан – кўп саволларга жавоб излаш, ҳар сафар ҳаётда ва ўзингизда кутилмаган янгиликларни очиш, бетиним машқ қилиш натижасидагина сизни санъаткор сифатида камолатга етказди. А.Толстой «Мен аста–секин ўзимда «бекорчи кузатувчи»ни тарбияладим-деган экан. Бу хусусият кардинал равишда ижодкор одамни ижодкор бўлмаган одамдан фарқлайди.

Хусусан, бундай машқлар оқибатида туғиладиган ҳолат, қалбингизни бадиий образни қабул қилишга тайёрлайди. Чунки, шу кузатувлар натижасида ҳосил бўладиган кўпдан–кўп саволларга жавоб излаш, содир

бўлаётган воқеалар мазмунини ечиш, кўп номаълум жумбоқларга жавоб топиш бадий образнинг туғилишига асос бўлади. Шу билан биргалликда, сиз беихтиёр ўзингиз билмаган ҳолда санъатнинг сирларини ҳам очасиз. Хар қандай санъат негизида мазмун қонунияти, олий муддаога бўйсуниб бор.

Демак, кўриняптики, юқорида келтирилган саволларга жавоб топилган тақдирдагина мазмун очилади ва ўз навбатида олий муддао яъни, фикр ва ғоя аниқланади.

БАДИЙ ТЎҚИМА: Санъатдаги бадий образнинг иккинчи таркибий қисми (компоненти) бадий тўқимадир. Бошқачароқ қилиб айтиладиган бўлса, бадий тўқимани, адабиёт санъатнинг ўзига хос бўлган (специфик) фарқи дейиш мумкин. Агар бадий образнинг биринчи компоненти Фикр, ғоя ва Мазмун инсоннинг жамиятда фуқаролик руҳи билан боғланган бўлса, ғоя ва Олий муддаони англаш жараёни фанга мойилроқ бўлса, Бадий тўқима эса фақатгина ижодий тасаввур маҳсулидир. Бадий тўқима биринчи навбатда инсоннинг истеъдодига боғлиқ. У бор жойда, айнан ҳаётда йўқ нарса ҳам бор бўлиб қолиши мумкин. Шу маънода, бадий тўқимани санъат мўъжизаси ҳам дейишади. Бунга А.С.Пушкиннинг «Бадий тўқима устида кўз ёшларим дарё бўлур» – деган сатрлари ҳам далил бўла олади. Масалан, ҳужжатли фильм том маънода, факт ва ҳужжатлар асосида суратга олинади. Маълум конкрет, фақат фактлар асосида, суратга олинган ҳужжатли фильм, томошабинларни бефарқ қолдириши мумкин. Чунки у, айнан шу соҳани билладиган одамларни қизиқтириши мумкин. Аммо монтаждан кейин, унга бадий тўқималар қўшилгач ҳамда типик ва умумлаштириш жараёнидан ўтгач, намойиш пайтида, сизнинг бутун вужудингизни ҳиссиёт тўлқини қамраб олади. Демак монтаж пайтида танлаш ва саралаш хусусияти эса бадий тўқимага сифат кашф этади.

ҲАЁТИЙ ҲАҚИҚАТ: Бадий образнинг учинчи таркибий қисми ҳаётий ҳақиқатдир. Агарда бадий тўқима ҳаёт билан боғланмаган бўлса, унинг сариқ чақачалик ҳам қиймати қолмайди. Масалан, Н.В. Гоголнинг «Бурун» асаридаги Акакий Акакиевич Башмачкиннинг образини муаллиф айнан натурадан кўриб ёзиб олган бўлганда, фақат шунинг ўзигина адабиёт бўлиб қолмасди. Ўз-ўзидан аёнки, бунга Башмачкин қиёфасини акс эттиришга бадий тўқима қўшилган. Аммо бадий асардаги бадий тўқима замирида ҳаётий ҳақиқат мавжуд бўлмаганида, у бизни ҳеч қанақасига ишонтира олмасди.

Маълум бўляптики, бадий тўқимасиз ҳаётий ҳақиқат, ҳаётий ҳақиқатсиз бадий тўқима бўлмайди. Оламни акс эттиришда ҳаётий ҳақиқат, ҳаётга

айнан ўхшашлик, бошқача қилиб айтганда томошабин сахнадаги ҳаётни кўрибоқ таниб, билиб олса, шу заҳотиёқ унинг ишончини қозонади. Инсоннинг руҳияти, мулоқот ҳақиқати, бадиий тўқиманинг туғилишига асос бўлиш билан бирга, бадиий тўқима ҳақиқатида, у мантиксиз, инсон психофизио-логиясисиз содир бўла олмайди. Бадиий тўқима ҳақиқати фалсафий ва ижтимоий ҳам бўлиши мумкин. Чунки ҳар қандай бадиий тўқиманинг ўз ҳақиқати мавжуд. Зеро, ҳаётда қандайдир ягона мавҳум ҳақиқат бўлмайди.

Театр санъати қонунида ҳамма вақт ҳаётий ҳақиқат бўлиши асосий шартдир. Масалан, Гулханийнинг «Зарбулмасал»ларида. Унинг шу бетакрор масаллари орқали инсоннинг ҳатти - ҳаракатидаги мантиқни очиб бериши, ҳайвонларнинг ҳақиқатдан, табиатида берилган феъли асосида очилган. Бу ерда у фақат биргина бадиий тўқимагагина асосланган ҳалос. Яъни, «агарда ҳайвонлар гапира олишганда, бундай дейишади», деган маънода.

Бадиий тўқима образ яратишда шоҳона ҳукмрон, аммо қулликдаги шоҳона ҳукмрон, чунки у ҳаётий ҳақиқатга тўлиқ тобе.

Юқорида айтганимиздек, бадиий тўқима ҳаётий ҳақиқатсиз сариқ чақага арзимайди, ҳаётий ҳақиқат эса бадиий тўқимасиз санъат эмас.

Бу борада биз яна бир масалани кўриб чиқишимиз жоиздир. Яъни, Аллегория (мажоз) ва Метафора (истиора) нинг театр санъатидаги ўрни нималардан иборат?

МАЖОЗ (АЛЛЕГОРИЯ) ВА ИСТИОРА (МЕТАФОРА): Аллегория бу (мажозий, асоссиз) ҳаётий ҳақиқатга бўйсиндирилмаган, ўта бўрттирилган, рамз, белги деган маънони англатади. Ҳаётий асосга эга бўлмаган хусусиятлар, ундан ажратиб олиниб, мавҳум ҳолда акс эттирилган ҳаёт мажоз бўлади.

Истиора (метафора) эса ҳаётий ҳақиқатга бўйсинган, инсоннинг ҳаётий тажрибасига асосланиб ўринли бўрттирилган ҳолатлардир. Истиорада иккита, бир-биридан анча узоқ бўлган ҳолатлар нафақат ўхшатилади ёки таққосланади, айрим ўринларда улар бир – бирларига ҳатто тенглаштирилади.

Демак, мажоз адабиётда ўз ўрнига эга, аммо театр санъатида бадиий образга «душман» ҳисобланади. Истиора бўлса театр санъати учун ўта зарур омилдир.

Режиссёр идеал томошабиндир. Четдан, ўз ишини «душман» кўзи билан кўра билган, ҳеч нимани билмайдиган одам бўлиб кўра олишни ўрганиши керак. Театр санъатида истиора керак, мажозий ребусларни ечиш керак эмас. Сахнадаги ребусларни ечиш, бизнинг онгимизга тўғридан тўғри мурожаатдир. Режиссурада фақат ақл кўзи билан кўриладиган мантиқ тақиқланади. Ҳар қандай шароитда ребус – кроссвордларни ечиш, уларнинг сирларини очиш томошабиннинг қалбини тош қилиб, ақлига мурожаат қилади. Оқибатда томошабин сахнага ҳамнафасликдан чиқиб кетади.

Бизнинг санъат ўта конкрет, аниқ санъатдир. Томошабин спектаклни кўриш жараёнида эмас, тамом бўлгандан кейин фикр-мулоҳаза қилсин. Спектакл кетаётганда бутун борлиғи билан, ҳис-туйғуга тўлиб сахнадаги воқеликка берилиб кетиши керак.

АКСИОМАРОН: Аксюмарон-юнонча сўз бўлиб у бир-бирига зид бўлган икки ҳолатни бир шаклда кўради ва ундан кутилмаган янги бир маъно кашф этади... Яъни, қайноқ қор, саратондаги изғирин, кўркам либосли яланғоч, бахтдаги дард ва ҳоказо.

Бу қонуниятнинг парадоксал мантиғи санъатимизнинг энг муқаддас хусусиятидир. Бундай кутилмаган ҳолатларни барпо бўлиши учун сиз ҳар куни, ҳар соатда ўз устингизда машқ қилишингиз, тажрибангизни ошириб бормоғингиз керак. Шунда сизда кутилмаган ҳаётий ҳолатлар бисоти ошади. Кўрганларингиз ичидан кутилмаган вазиятларни тўплайсиз. Ҳар кунги юриш-туришингизда кутилмаган ҳолатларни фиксация қилишни ўрганингиз. Саҳна усталари ана шунақа ўзига хос кузатувчанлик хусусиятига эга бўладилар.

Бир маърақада, тобут кўтаришдан аввал содир бўладиган югур-югур ва аёлларнинг қий-чувида, таъзиячилар орасида турган атоқли режиссер Ш. Аббосов, қатордаги хамкасбларига, ... “Болага қаранглар”, - дедилар. Шундай вазиятда, кўчанинг ўртасида ҳосил бўлган кўлмак сувда, бир болакай қоғоз кемачага хаво пуфлаб юргазаяпти... “Қаранглар бу ерда ўлим ҳукм сураяпти, у эса хаёлан уммон қамровида. Мана сизга ҳаёт боқийлиги тимсоли”.

Одатда ёзувчилар ўзлари учун кутилмаган янги сўз ва ташбеҳларни ёзиб олишга ошиқадилар. Мўйқалам усталарида эса нур ва рангларни хис қилиш қобилияти кучли бўлади.

Режиссёрда кўзлари эса ҳатти-ҳаракатларни кўра билишга қаратилган бўлмоғи шарт. Инсонни кутилмаган ҳатти-ҳаракат қилишини, кутилмаган мантиқ орқали кузата олиш даркор. Одамнинг юриш-туришидан, қилаётган ишидан у нима хис қилаётганини, кўнглидан, юрагидан қандай кечинмалар ўтаётганини илғаб олишга ўрганиш керак. Вокзал, аэропорт, бозорларда, оромгоҳларда, умуман иложи борица ҳамма ерда, одамларни кузатиш керак. Уларнинг ҳатти-ҳаракатларини, ку-тилмаган ҳолатларини, юриш-туришлари, қилиқлари ва муносабатларини ён дафтарга ёзиб юриш керак. Кўриш ва эшитишни ўрганишда ҳам гап кўп.

Томошавий тассуротлар бизнинг касбимизда энг азиз нарса ҳисобланади. Зеро, театр бу томошавий санъатдир. Бунинг учун эса аввало ўзингизда томошавийликни тарбияламоғингиз лозим. Албатта, ҳар куни дебоча устида кўп ишлаш талаб этилади. Бу машқ худди ана шу томошавийлик машқидир. Реал ҳаётдаги хис-туйғу орқали бориятни фаҳмлашга ҳаракат қилинг. Парадоксал ечимлар топишга ўзингизда кўникма ҳосил қиладиган машқларга кўпроқ эътибор беринг. Кутилмаган тесқари ечимларга бой саҳналарни кўришга, илғаб олишга интилинг. Оқда оқ, қорада қора кўришмаслигини, ҳамма вақт контраст ҳолат ва воқеаларни ҳаётда ҳам, саҳнада ҳам ажрата билишга кўникинг. Аммо бўларнинг ҳаммаси мантиқли бўлмоғи, ҳаётий мазмунни очишга хизмат қилмоғи керак.

Кутилмаганлик қонуниятини севинг, уни меҳр билан тўпланг. Бунинг учун ўзга кўз бўлиши керак. Кўра билсангиз, таассуротингиз шунчалар бой бўлади. Аммо бу, бир қараганда оддий кўринади халос. Аслида эса чуқур,

мураккаб ва захматли жараён. Бу борада «оригиналлик қилиш» хавфи ҳам бор. Бундан эҳтиёт бўлиш яхши. Шунинг учун биз ҳатти-ҳаракат ҳақида гапирганимизда унда албатта, кутилмаганлик қонуниятининг мантиғи бўлишига эътибор қаратаёلمиз.

Сахнавий ҳатти-ҳаракатнинг яна бир қонуни:Бизга маълумки, сахна ҳатти-ҳаракати ҳамма вақт фаол акциядир. Бу ўринда акт–актёр–фаоллик–акция деган сўзларга диққат қилишларини истардик.

Ҳаётда ҳатти-ҳаракат фаоллиги ҳар қандай даражада ўзининг кескинлиги, вазни, кўриниши, кўзга ташланиши ва ички кучида намоён бўлади. Сахнада эса буларнинг ҳаммаси ўзининг энг юқори даражасига етган ҳолатда кечади. Яъни, сахна ҳатти-ҳаракатни максимал кескинлашувини талаб қилади.

Кўпчиллик одам учун сахнада инсон кескин ҳатти-ҳаракат қилади деган фикр хатодек туюлади. Аммо ҳатти-ҳаракат ҳам ҳар қандай даражада, ҳар қандай режимда ва оқибатда, ҳар қандай кўринишда бўлади.

К.С.Станиславский «Ҳатти-ҳаракат ритмини 0 дан 10 гача» деб олади. Яъни, одам гўё ҳатти-ҳаракатсиз ҳолатда бўлганида ташқи кўринишдан пассив бўлиб кўринганда ҳам барибир унинг ҳатти - ҳаракатлари давом этаётгандек бўлади. Пассив кўринади холос, аслида эса пассивлашмайди. Гўё пассив ҳолатни берувчи шарт–шароитлар ҳатти-ҳаракатни тўхтатмайди. Олинг масалан, муаллиф ўз пьесасида ҳатти-ҳаракатсиз диалог ёзган бўлиши мумкин. Аммо бу ташқи кўринишда статик ҳолга ўхшайди. Ички ҳолатда эса у ерда ўта кескинлашган ҳатти-ҳаракат мавжуддир. Зеро чуқур зиддиятга эга бўлган ҳати -ҳаракат бўлиши мумкин. Бу ерда энг асосий ҳатти-ҳаракат билан ритмнинг мутаносиблигидир.

Агар ҳаётда шундай ҳолатлар юз берса биз ўзимиз уни яхши билмаймиз. Диққатга сазавор томони шундаки, худди шу пайтда бизнинг ички тўлганимиз энг юқори нуқтасига чиқади. Чунки биз ўша, нима истаётганимизни англамоқчи, уни топмоқчи бўлиб, бутун руҳий кучимизни ишга солиб ҳаракат қиламиз. Дам олишимизда ҳам, сокинлик ҳолатимизда ҳам, сахнада ҳамма вақт кучли кураш ва кескин ҳатти- ҳаракатларда бўлади.

Сахна ҳатти ҳаракатини булардан ташқари яна бир қонуни бор. У саралаш қонунидир.

Ҳаётдаги ҳар қандай ҳолатни сахнага олиб чиқиб бўлмайди. Сахна бу борада ижодкорлардан юқори дид ва савияни талаб қилади. Ҳатти-ҳаракат куриллаётган ҳар қандай сахна асариде шуни унутмаслик керак, акс ҳолда қош қўяман деб, кўз чиқариб қўйиш мумкин. Шу билан бирга ҳар қандай асар ниҳоясида умуминсоний ғоя, эзгуликка интилиш ётмоғи лозим. Турган гап, ҳаётнинг қора, жирканч томонларини очиб бериш ҳам биз санъаткорларнинг вазифаларимиздан биридир. Аммо шунинг ўзи мақсад бўлиб қолмаслиги керак. Ҳар қандай асар ортига яширинган инсонга меҳр ва муҳаббат туйғуларини топмоқлик керак.

Билим ва зехн, дид ва савия ҳатти-ҳаракатни саралаш жараёнида жуда катта аҳамият касб этувчи омиллардандир.

Кунлардан бир куни машхур хайкалтарош Родендан «Сиз қандай қилиб ўз хайкалларингизни яратасиз?» - деб сўрашибди. «Бу жуда осон иш. қўлимга болтани оламану харсангдаги ҳар қандай ортиқча бўлган жойларини чопиб олиб ташлайман», - деб жавоб берибди у.

Бу фикр В.Э.Мейерхолднинг «Инкор қилиш эффекти» деган назариясига ҳамоҳанг келади. Бу фикрни давом эттириб шуни айтиш мумкинки, инсон руҳияти шундайки, у ўзини яхлит ҳолатини, эришилган вазиятини ўзгаришини истамайди. Албатта, бу ўз-ўзликни сақлаб қолиш учун керак бўлган хусусиятлар. Шунинг учун кескин ўзгаришлар талаб қиладиган шарт-шароитларда, эришилган ҳолатини сақлаб қолмоқчи, бундан ташқари босиб келаётган янги шарт-шароитни енгмоқчи бўлади. Шунинг учун аввал ҳозирги ҳолатини сақлаб қоладиган йўллари излайди, шу тариқа, енгиб бўлмайдиган тазйиқ кучи таъсирдан шу шарт-шароит билан курашишга мажбур бўлади.

Умуман олганда, инкор қилиш қонуни икки поғонадан иборат. Биринчиси, ички, психологик кураш бўлса, иккинчиси ташқи физик қарама-қаршиликлари енгилган ҳаракат қилишдир.

Агарда саҳнада инсоннинг бу психологик хусусияти унутилса, ҳаётининг ҳатти-ҳаракат асослари йўқолади. Оқибатда ҳатти-ҳаракат ўзининг мураккаблигини йўқотиб, ўта жўнлашиб қолади. Ҳарқандай шарт-шароит ички курашсиз тўғридан-тўғри қабул қилина бошланади.

Театрнинг энг катта душмани услубиятни терминология билан алмаштиришдир.

Бизга маълумки, ҳатти-ҳаракат ижодий актнинг қонуни бўлиб, у ҳар қандай эстетикага қалит бўла олади. Тизимнинг услубияти ҳамма тарафлама психология, физиология ва инсоннинг ҳаётда органик яшаш қонуниятларини ўрганишга асосланган. Ҳатти-ҳаракат тушунчалари айнан шу қонунларга бўйсинади. Аслини олганда ҳам К.С.Станиславский тизимининг элементлари ҳам ҳатти-ҳаракат элементларига асослангандир. Бу-инсоннинг ўзини ҳаётда табиий тутиш қоидалари бўлиб, уларга саҳнада ҳам амал қилиш керак деган гап. Улар ҳаётда ҳам, саҳнада ҳам бир хил қонунлар саналади. Чунки, ҳаётининг ҳақиқат театр санъатидаги лозим бўлган шартдир. Бу муаммолар эса ўз ўрнида бадиий образда ҳаётининг ҳақиқатга қаратилгандир.

Ҳатти-ҳаракат кичкинагина бўлса ҳам у ҳаётининг босқичлар билан ўлчанади. Ҳаётнинг тизими ҳам ҳатти-ҳаракатли, ҳам томошавийдир. Бутун бизнинг ҳаётимиз, нималардир содир бўлишидан иборат. Ёки бошқача қилиб айтганда воқеликлардан иборатдир. Воқелик эса ҳаётимизнинг бош тизимидир. ғишдан иморат қурилгани каби, ҳаётимиз ҳам воқеликдан таркиб топган.

САҲНАВИЙ УЙҒУНЛИК:Бадиий образнинг тўртинчи таркибий қисми – бу, юқоридаги уч компонентнинг уйғунлашуви яъни, гармониядир. Буни англашга, «санъатнинг энг нозик сирларини» ечиш учун режиссёр санъаткорона бадиий истеъдодга эга бўлиши керак. Бошқача қилиб айтганда

ўша, А.П.Чехов наздидаги «сал-салгина» (чут-чут) деган ибораси санъатни санъат даражасига кўтаради.

Уйғунликнинг биринчи шарты гўзалликдир. Бу гўзаллик нафақат санъатга, балки илм ва фанга ҳам алоқадор бўлиб, биз бу ерда кўпчиликка маълум бир «ривоят»ни келтирмоқчимиз. Бу машҳур авиаконструктор А.А.Туполевнинг янги тип самолётнинг лойиҳасини тайёрлаш жараёнида бўлиб ўтган ҳаётий воқеадир.

Турли соҳалардаги мутахассислар ва ходимлар ўз ишлари, юмушлари билан банд. Улар янги самолёт модели устида тажриба олиб боришяпти. Ҳамма ўзига тегишли бўлакларни яхлит ҳолатга келтириб А.Туполева экранда кўрсатишади. Экранда бир неча юз бўлаклар яхлит ҳолатга келтирилади. Икки юздан ортиқ ходимлар сукут сақлаб экранни кузатишади. Бу сукут қирқ дақиқадан ортиқ давом этади. Ниҳоят А.Туполев кўрсатгични олиб экрандаги моделнинг хато жойларини бенуқсон, аниқ кўрсатиб беради. Шунда лол қолган ходимлар... Қандай қилиб биз ойлар давомида ҳособ китоб қилиб чиққан нарсани, сиз бир зумда ечдингиз? – деб, сўрашади.

- Бу ерда ҳеч қандай сир-саноат йўқ, кўриниб турибдики гўзаллик бузилган, -деб жавоб беради А.А.Туполев,- демак, ҳисоб-китобларингизда хатоликлар бор. Чунки, бўлакларнинг монандлиги йўқ, ҳамоҳанглик бузилган.

Шундан ҳам кўриниб турибдики, мутаносиблик ўта гўзал ва жозибали саноатдир. Демак, бадиий образ ўз гўзаллигида таъсирчан ва «юқувчан» бўлиши лозим. Бу хусусият театр санъатига ҳам алоқадордир. Чунки, бадиий образнинг яна бир таркибий қисми унинг таъсирчанлик кучига эга бўлиши, инсонга завқ бағишлай олиши билан белгиланади.

Бадиий образлар ҳар хил йўл билан бунёд қилинади, бунинг учун турли воситалар ишлатилади. Санъатнинг хилма-хил турлари ҳам айнан ана шундай ҳолатда дунёга келади.

Таянч иборалар:

Образ, саралаш, мажозий, истиора, аксюмарон, ребус, фаоллик.

Савол ва топшириқлар:

1. Метафора нима?
2. Аллегория нима?
3. Аксюмаронга мисоллар келтиринг.

Адабиётлар рўйхати:

1. К.С.Станиславский. “Актёрнинг ўз устида ишлаши”. Т.Хўжаев таржимаси. С.Муҳамедов муҳаррирлигида. Т. Янги аср авлоди. 2010
2. М.Умаров. Эстрада ва оммавий томошалар тарихи. Т.: “Янги аср авлоди”. 2009. Ж.Маҳмудов. “Актёрлик маҳорати”. Тошкент: Билим, 2005.
3. Юсупова М.Р. “Упражнения по актёрскому тренингу”. Т.: ЎзДСИ босмаҳонаси. 2005.
4. Ш.С.Ҳамидова. “Эстрада театри ва унинг жанрлари”. Т.: 2009.
5. Ж.Маҳмудов, Х.Маҳмудова. “Режиссура асослари”. Т.: ЎДСИ босмаҳонаси. 2008.
6. Зиё.нет.
7. [хтп://www.театр.ру](http://www.театр.ру)

